

УДК 378.147

СУТЬ, РОЛЬ, ЗМІСТ СОЦІАЛЬНОГО ТА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Акімова О.М., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології і менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

У статті розкрито суть поняття «інклюзивна готовність вчителя», уточнено поняття «інклюзивний освітній простір». Визначено суть, роль, зміст соціального й освітнього середовища в інклюзивному освітньому просторі початкової школи. Визначено шляхи реалізації професійних функцій вчителя в інклюзивному освітньому просторі початкової школи, що передбачає формування компетенцій: предметної, соціальної, психологічної, комунікативної, оберігаючої, інформативної. Охарактеризоване «соціальне середовище в інклюзивному освітньому просторі» початкової школи як повноцінний складник освітнього простору, що забезпечує реалізацію напрямів соціального, культурного, етичного, морального, розумового, трудового, національно-патріотичного формування особистості молодшого школяра незалежно від рівня психічного та розумового розвитку, стану здоров'я.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивний освітній простір, соціальне та освітнє середовище, інклюзивна готовність майбутнього вчителя, педагогічна деонтологія.

В статье раскрыта суть понятия «инклюзивная готовность учителя», уточнено понятие «инклюзивное образовательное пространство». Определены суть, роль, содержание социальной и образовательной среды в инклюзивном образовательном пространстве начальной школы. Определены пути реализации профессиональных функций учителя в инклюзивном образовательном пространстве начальной школы, что предусматривает формирование компетенций: предметной, социальной, психологической, коммуникативной, оберегающей, информативной. Охарактеризована «социальная среда в инклюзивном образовательном пространстве» начальной школы как полноценная составляющая образовательного пространства, обеспечивающего реализацию направлений социального, культурного, нравственного, морального, умственного, трудового, национально-патриотического формирования личности младшего школьника независимо от уровня психического и умственного развития, состояния здоровья.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образовательное пространство, социальная и образовательная среда, инклюзивная готовность будущего учителя, педагогическая деонтология.

Akimova O.M. ESSENCE, ROLE, CONTENT OF THE SOCIAL AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE OF ELEMENTARY SCHOOL

The article reveals the essence of the concept of “inclusive teacher readiness”, clarified the concept of “inclusive educational space”. The essence, the role, the role of the socialist community in the inclusive and exclusive school of the school are marked. The ways of realization of the professional functions of the teacher in the inclusive educational space of the primary school are defined, and the formation of competences: subject, social, psychological, communicative, preserving, informative. The essence of the “social environment in the inclusive educational space” of the primary school is characterized as a full component of the educational space ensuring the realization of the directions of the social, cultural, moral, mental, labor, national and patriotic formation of the younger schoolchild’s personality, regardless of the level of mental and mental development.

Key words: inclusion, inclusive educational space, social and educational environment, inclusive readiness of future teacher, pedagogical deontology.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства нагальною є проблема збереження та прищеплення гуманістичних цінностей, відповідно до яких будь-який індивід від народження має право на задоволення власних потреб і запитів, реалізуючи основні засади інклюзії. Поняття «інклюзія», вперше закріплене в Загальній декларації прав людини в 1948 р., знаходить відображення в усіх міжнародних документах у галузі освіти, а «інклюзивна освіта» є світовою тенденцією, яка відбиває

культурний рівень розвитку країни. Реалізація освітніх і соціальних потреб особистостей, що мають відхилення в розвитку, повинна забезпечуватися фахівцями, здатними виконувати професійно-педагогічні функції в умовах інклюзивної освіти. Одним із головних чинників у реалізації професійно-педагогічних функцій педагогічних працівників в умовах інклюзивної освіти є початкова школа.

Отже, визначення суті, ролі, змісту соціального й освітнього середовища в інклю-

живному освітньому просторі початкової школи має базуватись на основних засадах інклюзії в Україні, реалізовувати провідні завдання модернізації освіти та державної освітньої політики в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічні аспекти проблеми інклюзії висвітлено в працях українських науковців М. Васильєвої, А. Колупаєвої, О. Мартинової, О. Рассказової, О. Столяренко, В. Синьової, П. Таланчука, Є. Тарасенко, Н. Шаповала, А. Шевцова та ін. Соціальні, психологічні, педагогічні та юридичні аспекти проблеми інклюзії представлено в працях закордонних дослідників Ф. Амстронга, Б. Барбера, Дж. Беллоу, М. Крозьє, Ф. Кросбі, Д. Купера, Т. Ньюмена, П. Романова, А. Ходкінсона та інших. Шляхи трансформації загальноосвітньої школи в інклюзивну досліджували С. Єфімова, Ю. Найда, Ю. Рибак; прийомам роботи вчителів в інклюзивних класах приділяли увагу дослідники О. Таранченко, С. Литовченко, Е. Данілавичюте. Проблему готовності педагога до корекційно-педагогічної діяльності досліджували А. Биков, І. Бех, В. Бондар, С. Болтівець, Г. Бондаренко, Н. Дементьєва, А. Кігічак, А. Панов, О. Хохліна, Т. Шульга та ін. Різні аспекти професійної підготовки вчителя початкової школи висвітлено в наукових дослідженнях О. Бабакіної, С. Єрмакової, А. Крамаренко, О. Маляренко, Н. Павленко, О. Пометун, Г. Пономарьової, О. Савченко, Л. Тимчук, О. Фаст, Ф. Халілової, Л. Хомич та інших. Проблему педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами в закладах з інклюзивною та традиційною формою навчання висвітлювали в дослідженнях О. Глоба, Е. Данілавичюте, Л. Коваль, С. Литовченко, О. Мартинчук, З. Ленів, Т. Скрипник, О. Таранченко, М. Чайковський та ін.

Водночас проблема визначення суті, ролі, змісту соціального й освітнього середовища в інклюзивному освітньому просторі виключно початкової школи не була предметом спеціального дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – уточнити суть, визначити роль, охарактеризувати зміст соціального й освітнього середовища в інклюзивному освітньому просторі початкової школи.

Перед автором постали такі задачі:

1. Уточнити суть понять «інклюзивний освітній простір», «соціальне й освітнє середовище», «інклюзивна готовність майбутнього вчителя» для інклюзивного освітнього простору початкової школи.

2. Визначити роль «соціального й освітнього середовища» для початкової шко-

ли в межах реалізації завдань інклюзивної освіти в Україні.

3. Охарактеризувати зміст соціального й освітнього середовища в інклюзивному освітньому просторі початкової школи на засадах педагогічної деонтології як норми підготовки майбутніх учителів до реалізації професійно-педагогічних функцій в інклюзивному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Все частіше в наукових дослідженнях і освітньому середовищі ми зустрічаємо поняття «інклюзія», «інклюзивне середовище», «інклюзивний простір», «діти з особливими потребами» тощо. Найчастіше ці терміни вживають на позначення всіх напрямів корекційної та соціальної роботи, але сучасний стан освіти вимагає активного опанування та впровадження засад інклюзивної освіти і в соціальному й освітньому середовищі та просторі початкової школи.

У сучасному освітньому просторі України широко вживані терміни «інклюзивна освіта» й «інклюзивне середовище».

Соціальний словник визначає суть поняття «середовище» як сукупність явищ, процесів і умов, які впливають на об'єкт, що вивчається.

А. Колупаєва визначає суть поняття «інклюзивна освіта» як створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [2].

О. Рассказова визначає поняття «освітнє середовище» як сукупність об'єктивних умов, чинників, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освітнього процесу як системи впливу умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні» [4].

З огляду на вищезазначене, поняття «освітнє середовище» розуміємо як систему індивідуалізованого навчання учнів з особливими освітніми потребами, яка потребує створення додаткових соціальних і матеріальних ресурсів [3]. Освітнє середовище передбачає створення інклюзивних умов для пристосування суспільства до сприйняття людей з особливими потребами. Ці тотожні поняття мають на меті різний результат, що має відобразитись під час визначення ролі «соціального й освітнього середовища та простору» для початкової школи в межах реалізації завдань інклюзивної освіти в Україні.

Ми погоджуємося з М. Чайковським, який зазначає схожість, але не тотожність

понять «освітнє середовище» й «освітній простір» [5]. Вважаємо «освітній простір» складовим елементом освітнього закладу, що постійно змінюється і характеризується суб'єктивним сприйняттям.

Постає питання розуміння суті поняття «соціальне середовище» в освітньому просторі початкової школи, яке зустрічається під час визначення засад інклюзивної освіти. Загальне поняття «соціальне середовище» розуміємо як норми, закони, декларації, традиції та правила, що впливають на певну групу людей. Соціальне середовище є необхідною умовою становлення людини як соціальної істоти, діти з особливими освітніми потребами не є винятком.

Отже, поняття «соціальне середовище в інклюзивному освітньому просторі» початкової школи розуміємо як повноцінну складову частину освітнього простору, що забезпечує реалізацію напрямів соціального, культурного, етичного, морального, розумового, трудового, національно-патріотичного формування особистості молодшого школяра незалежно від рівня психічного та розумового розвитку, стану здоров'я.

Взаємопов'язана система соціального й освітнього середовища в межах реалізації завдань інклюзивного освітнього простору в Україні обумовлює визначення їхньої ролі для початкової школи, а саме:

1) забезпечує формування толерантного ставлення до відмінностей між учнями;

2) є умовою успішної соціалізації школярів у сферах діяльності, спілкування, формування свідомості;

3) сприяє формуванню навиків навчальної діяльності на гуманістичних засадах;

4) розвиває інтелектуальну сферу учнів;

5) будує освітній процес на сильних якостях учня на основі індивідуального підходу та диференціації навчання;

6) забезпечує розвиток творчого потенціалу всіх учнів незалежно від рівня розумового, психологічного розвитку, стану здоров'я;

7) є стратегією використання освітніх і соціальних ресурсів на основі співробітництва школи, сім'ї та громадськості під час освітнього інклюзивного процесу початкової школи.

Взаємозв'язок соціального й освітнього середовища обумовлює формування інклюзивної готовності майбутнього вчителя, яку розуміємо як формування спеціальних знань, умінь і компетенцій для реалізації професійних функцій в інклюзивному освітньому просторі.

Отже, реалізація професійних функцій в інклюзивному освітньому просторі початкової школи передбачає формування

компетенцій: предметної, соціальної, психологічної, комунікативної, оберігаючої, інформативної. Охарактеризуємо їх:

1. Предметна компетентність – передбачає наявність знань, умінь і навичок педагогічного характеру, що дозволяє майбутньому фахівцю виконувати професійні обов'язки.

2. Соціальна компетентність – особиста відповідальність перед соціумом за результати педагогічної діяльності.

3. Психологічна компетентність – передбачає наявність знань, умінь і навичок використання знань психології в процесі організації взаємодії в інклюзивному освітньому просторі початкової школи.

4. Комунікативна компетентність – сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування в інклюзивному освітньому просторі.

5. Оберігаюча компетентність – внутрішня здатність бути прикладом моральних, національних, духовних цінностей, оберігати інклюзивний освітній простір початкової школи від руйнівних впливів деструктивних сил.

6. Інформативна компетентність – передбачає поширення педагогічних знань інклюзивного характеру серед батьків.

Отже, інклюзивна готовність майбутнього вчителя передбачає наявність достатньої кількості знань, сформованості умінь і навиків організації взаємодії всіх учасників освітнього процесу згідно з прийнятими нормами та стандартами, вимогами до здійснення професійних функцій в освітньому просторі початкової школи.

На нашу думку, характеристика змісту соціального й освітнього середовища в інклюзивному освітньому просторі початкової школи має будуватись на засадах педагогічної деонтології як норми підготовки майбутніх учителів до реалізації професійно-педагогічних функцій в інклюзивному освітньому просторі.

Визначимо основні принципи педагогічної деонтології як компонента характеристики змісту соціального й освітнього середовища в інклюзивному освітньому просторі: гуманне ставлення до учнів; піклування про стан здоров'я школярів; незалежне оцінювання результатів навчальної діяльності; демократичний стиль спілкування; реалізації виховного принципу поваги до особистості учня з розумною вимогливістю до нього; педагогічний оптимізм, усвідомлення інклюзивної толерантності [1].

На нашу думку, основні проблеми неефективності формування соціального й освітнього середовища в інклюзивному освітньому просторі початкової школи такі:

відсутність належної підготовки педагогічних кадрів; неспроможність викладати відповідний навчальний матеріал дітям із різним станом фізичного та психічного здоров'я; традиційні форми та методи організації навчання, негнучкість навчальної програми.

На сучасному етапі науковці розглядають такі моделі соціального та освітнього середовища [7]:

- 1) психодидактичну;
- 2) антрополого-психологічну;
- 3) комунікативно зорієнтовану;
- 4) еколого-особистісну;
- 5) екопсихологічну модель.

Охарактеризуємо складові частини соціального й освітнього середовища в інклюзивному освітньому просторі початкової школи:

- стиль виховання, сімейні традиції та звичаї сім'ї як соціального інституту;
- освітній процес і позакласна виховна робота;
- позашкільні центри додаткових освітніх послуг для дітей.

Науковець Г. Ковальов розглядає структуру освітнього середовища як сукупність таких елементів [7]:

- фізичне оточення;
- людські чинники;
- програма навчання.

На нашу думку, взаємозв'язок складових елементів структури освітнього середовища є ключовим чинником побудови інклюзивного освітнього простору початкової школи.

Висновки із проведеного дослідження. Зазначимо, що зміни сучасної освітньої політики в галузі освіти дітей з особливими

потребами не повною мірою відображені в підготовці майбутніх учителів початкової школи, проте саме вчителя початкової школи, разом із асистентом вчителя, соціальним педагогом і психологом, мають забезпечити впровадження засад інклюзивної освіти на високому рівні. Складна система підготовки майбутніх учителів в інклюзивному освітньому просторі початкової школи повинна стати визначальним кроком у створенні інклюзивного освітнього простору, підтверджуючи вислів: «Навіть найдовший шлях починається з першого кроку».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєва М. Теорія педагогічної деонтології / М. Васильєва. – Х. : Нове слово, 2003. – 216 с.
2. Колупаєва А. Основи інклюзивної освіти : [навчально-методичний посібник] / А. Колупаєва. – К. : А.С.К., 2012. – 308 с.
3. Одарченко В., Репко І. Реалізація принципу гуманізації управління в українському сучасному освітньому просторі / В. Одарченко, І. Репко // Новий колегіум. – № 2. – 2014 (76). – ISSN 1562–529X. – С. 15–19.
4. Рассказова О. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія : [монографія] / О. Рассказова. – Х. : ФОП О.В. Шейніна, 2012. – 468 с.
5. Чайковський М. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі : [монографія] / М. Чайковський . – К. : Університет «Україна», 2015. – 436 с.
6. Колупаєва А. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення / А. Колупаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovyanochka.at.ua>
7. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості : Звіт про науково-дослідну роботу ; Інститут психології імені Г.С. Костюка НАП України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://inpsy.naps.gov.ua/files/pdf/zvit_1427981753.pdf.